

Uina Dadora

Autor(en): **Klaingutti, Sidonia**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **111 (1998)**

PDF erstellt am: **09.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-236381>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Uina Dadora

Sidonia Klainguti

Quist artichel preschainta la prüma part istorica d'üna lavur da maturità inoltrada pro mag. Jost Falett a Samedan. Ils chapitels restonts s'occupan da abitants, chasas e da aspects da l'agricultura illa Val d'Uina e gnaran publichats in'otra occasiun. Per motivs da survista vaina laschà davent üna part da las annotaziuns e dals rinviaments.

La redacziun

Pream

Da cur ch'eu vaiva malapaina duos mais davent suna statta mincha stà aint in Uina pro mia nona Uorschla Famos, mia tanta Orsolina e meis barba Men Famos. Dürant ils ons da scoula primara passantainva, mia sour ed eu, pel solit tuot las vacanzas da stà sül bain da la famiglia nomnà Uina Dadora aint illa Val d'Uina, ingio cha no vezzaivan a noss cusdrins e güdaivan a nos barba a far cullas bes-chas e cul fain. Scha qualche turists as vaivan pers sü dasper il prà in vicinanza da las chasas rampignaivna sün nos bös-ch predilet e tils clamaivan davo da tuot las qualitats. Tuornar ad ir a scoula tuornaivna be invidas e pütost sulvadias. Qua o là chaminaivna aint eir dal temp da Nadal, scha nos barba o cusdrin d'eira quaint sur inviern, ed eir las vacanzas da prümvaira e d'utuon passantainva scha pussibel aint in Uina. Ed hoz nu s'ha vairamaing müdà bler. Alch, per blers na inclegiantaivel, ans tira adüna darcheu sco ün magnet aint illa Val d'Uina.

Perquai ch'eu n'ha üna relaziun uschè stretta cun quist lö am interessa eir sia istorgia ed uschè n'haja pensà da far mia lavur da matura sur d'Uina Dadora e seis svilup tras ils tschientiners.

Eu n'ha decis da scriver quista lavur per rumantsch, perche cha Uina as rechatta illa regiun rumantscha. Impü am spargna uschè bleras traducziuns ed explicaziuns stantusas chi füssan stattas necessarias in üna versiun tudais-cha e chi vessan ruinà l'originalità. Eu n'ha pensà da scriver quista lavur in vallader, causa cha la Val d'Uina as rechatta in Engiadina Bassa. Per mai es quist stat ün'ocasiun per imprendder a scriver vallader, perche ch'eu sun creschüda sü in Engiadin'Ota e n'ha imprais a scriver be puter.

In tschercha d'infuormaziuns e da litteratura chi pudess cuntgnair alch sur d'Uina n'haja gnü da chefar fich bler cun nosa cultura engiadinaisa e sun gnüda a savair bleras robas, eir sch'eu nun ha pudü dovrar lösch na tuot per mia lavur. Per exaimpel n'haja let differents artichels our d'exemplars da la Gazetta Ladina, ingio chi sun suvent descrittas istorgias da temp vegl e'l möd da viver dals vegls Engiadinais.

Eu ingrazch amo a tuot quels chi m'han güdà pro quista lavur.

1. Introducziun

Eu n'ha constret il tema da quista lavur illa località Uina Dadora e sia istorgia, perche chi nun es amo gnü fat uschè bleras retscherchas sur da quist lö, tant chi's vess pudü elavurar üna dumonda plü specifica.

Mia lavur principala e'l böt da quista lavur es stat da ramassar plü bleras infuormaziuns pussiblas sur da l'istorgia d'Uina Dadora e da tillas documentar. Eu am sun conscianta cha quista lavur es be ün prüm pass da la lavur chi's pudess far sur d'Uina, ma el es listess important per impedir cha bleras robas giajan a perder.

In blers lös suna rivada pro cunfins, ingio cha mias cugnuschent-schas da scolara d'interpretar documainta, d'istorgia e d'archeologia nu bastaivan per rivar inavant e per schoglier las ingiavineras. Suvent possa be suppuoner alch sainza avair cumprouvas sgüras per meis resultats.

1.1. Dumondas centralas

In quista lavur n'haja provà dad elavurar las seguaintas dumondas:

1. Co s'ha sviluppada la populaziun d'Uina Dadora davent dal 1500?
2. Chi ha vivü in Uina Dadora?
3. Quantas chasas e tablats existivan üna jada in Uina Dadora e da cura datan las chasas chi existan amo hoz?
4. Co d'eira l'agricultura in Uina Dadora avant ün pêr tschient ons?

1.2. Metodas da lavur

Quai chi ha fat gnir mia retschercha interessanta, ma eir pretenziusa, es ch'eu n'ha pudü examinar tscherts puncts da differentas perspectives e lavurar in üna pruna differentas manieras:

- ramassar e stübgjar documaints vegls e bös-chs da famiglia
- tscherchar litteratura sur dal lö
- stübgjar la nomenclatura d'Uina e trar conclusiuns a man da quella
- discussiuns cun differentas persunas
- examinar las chasas, restanzas da chasas, prada da munt e'l terrain al lö svessa, quai voul dir lavurar insembel cul servezzen chantunal d'archeologia per datar l'età da las chasas, far svessa pitschens s-chavamaints, masürar oura il terrain e far fotografias.

1.3. Funtanas/litteratura

Aint il archiv da Sent n'haja chattà divers documaints chi cernan Uina. Differentas chartas e scrits n'haja tschüf eir da sar Daniel Linsel, causa cha seis antenats d'eiran d'Uina. Quia as tratta pel solit da drets da pasculaziun, convegno dal mantegniment da la via e dal 1816 davent dad actas da process.

Minchatant n'haja gnü ün pa fadia da decifrar tschertas chartas veglias. In da quels cas n'haja laschà avert e fat ün segn da dumonda. Suvent n'haja stuvü far il listess cun interpretar il cuntgnü perche chi nu d'eira cler avuonda per mai co chi d'eira managià. Ils cudeschs da baselgia cumainzan pür davent da la fin dal 18avel tschientiner e là esa greiv e stantus da chattar oura chi chi vivaiva in Uina, perche cha las schlattas d'Uina gnivan avant eir oura Sent e pro blers nu sun aint las datas cumpletas. Perquai nun haja pudü dovrar quella funtana.

Fich importantas sun natüralmaing eir las funtanas a bocca da meis barba Men Famos, da mia tanta Orsolina Famos, sar Carl Mosca, sar Chasper Valentin ed oters. Displaschaivelmaing sun diversas persunas chi vessan sgüra savü da quintar amo bler fingià mortas. Forsa cha tscherts vegls da Sent vessan savü amo daplü o gnü amo oters documaints nüzzaivels, ma eu nun ha savü pro chi tuot amo ir a tscherchar. Ils bös-chs da famiglia ch'eu n'ha dovrà sun da sar Daniel Linsel, duonna Isa Peer, sar Carl Mosca, sar Walter Renggli ed our dal cudaschet «Sur En e la val d'Uina» da Not Vital.

La litteratura sur d'Uina es magari s-charsa, resp. as chatta in quels cudaschets stighs chi existan, adüna darcheu pü o main las listessas infuormaziuns. La funtana da litteratura la plü richa sun las contribuziuns da Jon Zonder Valentin aint illas Annalas. La difficultà cun tscherchar litteratura our illa biblioteca chantunala a Cuaira d'eira quella ch'eu nu savaiva in che cudeschs ch'eu pudess forsa amo chattar alchin.

Il fat ch'eu n'ha chattà paca litteratura sur d'Uina es per mai ün segn chi dess amo bler da retscherchar, impustüt per quai chi reguarda las muschnas da las chasas e la fuorma dal terrain.

Las funtanas litteraras las plü importantas ch'eu n'ha dovrà per mia lavur:

- JON ZONDER VALENTIN, *La comunità da Sent e sias filialas in Val d'Uina*, Annalas 1945, Annada LIX.
- JON ZONDER VALENTIN, *Alch notizchas davart üna litta tanter ils abitants d'Uina ed il cumün da Sent*, Gazzetta Ladina, nr. 6, 10 favrer 1933.
- DR. F. PIETH, T. SCHMID, *Der Spruchbrief der Sentner Alp Sursass an der Vintschgauer Grenze*, Bündnerisches Monatsblatt nr. 8/9, 1943.
- V. STUPAN, *Monografia dal cumün da Sent*, Stampa Ladina, Grafiscrit S. A., 1975, 2. edicziun 1995.
- M. BUNDI, *Zur Besiedlungs- und Wirtschaftsgeschichte Graubündens im Mittelalter*, Calven-Verlag, 1982, 2. ediziun 1989.

1.4. Uina Dadora hozindi

Il bain pautil «Uina Dadora» as rechatta illa Val d'Uina sün ün'otezza da ca. 1500 m.s.m. e consista our da 2 chasas, quatter tablats (duos sun in attach a las chasas), pradaria e pas-ch. Mia nona Uorschla Famos-Vonmoos vaiva iertà il bain Uina Dadora da seis bap, il cusglier naziunal Jon Vonmoos chi vaiva cumprà al cumanzamaint da quist tschientiner tuots duos bains illa val, «Uina Dadora» ed «Uina Dadaint». Avant sia mort ha ella laschà far ün contrat chi prescriba cha seis possess Uina Dadora va in mans da tuot seis descendents chi fuorman hoz la società d'Uina. Siond cha seis hom, q.v.d. meis bazegner, es mort fich adura, vaiva surtut il figl il plü vegl, meis barba Men Famos l'agricultura. Uossa ha tut a fit il figl da Men, meis cusdrin Jon Famos il bain d'Uina Dadora da la società d'Uina. El seja amo adüna la prada, natüralmaing cun maschinas, schabain ch'ellas nu pon esser massa grandas pervi da la fuorma irregulara dal terrain. Il terrain d'Uina Dadora cumpiglia tuot in tuot 12 hectaras, 28 aras e 70m². Circa 4 hectaras da quist terrain es pas-ch, god e terrain inproductiv, il rest es prà e vain sejà. Da la prümavaira fin d'utuon pasculeschan vachas, chavras, bescha ed uossa eir noss chavals sül pas-ch aint in Uina.

2. Situaziun e descripziun geografica

La Val d'Uina es üna val laterala da la vart dretta in Engiadina Bassa. Ella as rechatta damaja tuottafat a l'ur ost da la Svizra. La val tocca pro'l territori dal cumün da Sent e s'extenda da nord vers süd, da la fracziun da Sent Sur En (1124 m. s. m.) vers il Pass da Schlingia (2311 m. s. m.) ingio chi's riva davo avair passà il cunfin talian in Val Schlingia i'l Vnuost (Tirol dal süd). Ella es circa 7 km lunga, sulvadia e plütost sumbrivainta. Ils prüms kilometers cun ir aint da Sur En è'la enorm stretta e davo as passa dafatta atras üna chavorgia chi ha eir nom «Val Chavorgia».

Uina Dadora

Davo as schlada la val in ün dandet e lura as riva in Uina Dadora (1499 m.s.m.): duos chasas e quatter tablats, sün ün grond præ. Da qua va dad üna vart aint la Val Curtinatsch e da tshella cuntinua la Val d'Uina ingio chi's riva davo ün'uretta a pè pro tsel bain, Uina Dadaint (1770 m.s.m.).

Cun ir amo plü inaint as riva bainbod pro la seguonda chavorgia nomnada il Quar. Quista chavorgia es amo plü chafuolla co quella tanter Uina Dadora e Sur En ed es gnüda fich renomnada davo chi han chavà dal 1912 üna via aint il grip tras la chavorgia. Davo as riva ill'Alp Sursass, üna bella planüra ingio chi cumainza l'aua da la Val d'Uina – chi ha eir nom «Val d'Uina».

Las seguaintas muntognas circundeschan Uina Dadora (da vest vers süd vers ost):

Mot (2285 m.s.m.), Piz Ajüz (2790 m.s.m.), ils Cotschens (2781 m.s.m.), Piz Triazza (3043 m.s.m.), Piz Curtinatsch (2864 m.s.m.), Mot da Rims (2374 m.s.m.), Piz Rims (2772 m.s.m.), ils duos muots Piz da Gliasen (2468 m.s.m.) e Piz Mezdi (2542 m.s.m.), Piz dals Corvs (2854 m.s.m.) e'l Piz S-chalambert (3030 m.s.m.).

Cun üna differenza d'otezza tanter Sur En e'l Pass da Schlingia da passa 1100 meters es la Val d'Uina fich stipa. Da tuottas duos varts da la val haja eir bleras gravas e bler god, quai chi-dà a la val seis aspet sulvadi.

3. Il svilup da la populaziun fin dal 1900

3.1. *La dispitta per l'Alp Sursass tanter il cumün da Sent e la clostra Mariamunt*

Plü bod d'eira la Val d'Uina accesibla e transibla be stantusamaing pervi da la Val Chavorgia e'l Quar. Quist fat vaiva natüralmaing la conseguenza cha'l pas-ch in Val d'Uina e l'Alp Sursass nu gniva uschè predschè sco tshellas bellas alps da Sent da la vart schneistra da l'Engiadina. Perquai as pudessa pensar cha la Val d'Uina d'eira lösch in possess da la clostra Mariamunt pro Burgeis illa Val Vnuost chi nu's rechatta dalöntschi davent da l'Alp Sursass. Üna veglia charta dal 1167 disch cha l'Alp Schlingia chi cumpigliaiva quella jada eir l'Alp Sursass d'eira in possess da Gebhard da Tarasp. In ün contrat da barat, suot-tascrit da Chunradus de Turre de Sindes, staja scrit cha l'alp saja da quinderinvia possess da Mariamunt.

Dal 1392 possedaiva la clostra eir 11 servs («aygen läut») in Engiadina e Val Paznaun¹. Tanter quels eir ün «Egen Nutsch von Sindes libras XII».

¹ Urbari da Goswin

Eu manzun specialmaing quist nom perche ch'eu less pü tard tuornar inavo sün el.

Our d'ün contrat dal 1401 resulta però cha'l cumün da Sent dà a fit sia Alp Sursass a la clostra Mariamunt. Quai vuol dir cha Sent possedaiva fingià quella jada l'Alp Sursass, schabain cha quist'alp cunfina cul possess da la clostra. Da chi cha Sent ha surgni l'alp e cura nu's saja.

Victor Stupan suspetta cha l'Alp Sursass haja fat tras ün simil svilup sco otras alps da Sent, ingio cha'l feud ereditari es dvantà possess.

Töna Schmid as declera il fat cha Sent d'eira fingià dal 1401 in possess da l'alp seguaintamaing: Ils gods e las alps sco eir il dret da chatscha e da pescha d'eiran fingià dalönchezzas dal graf dal Tirol e da seis successurs, ils cunts d'Austria, sco rimplazzants dals patruns territorials. Cur cha'ls cumüns d'Engiadina Bassa sun gnüts plü fermes e s'han units düront il 15avel tschientiner, sun els adüna darcheu intervgnüts ils drets dals cunts austriacs (landesherrliche Rechte). Quist reglamaint dal possess tanter il cumün da Sent e la clostra Mariamunt as po inlejer sco ün pass dal movimaint da libertà dals cumüns d'Engiadina Bassa cunter lur patruns austriacs. Dal 1652 s'han els lura definitivmaing distachats dals patruns austriacs e sun dvantats independents.

Schabain cha la Val d'Uina d'eira uschè mal transibla tгнаiva il cumün da Sent ferm vi da l'Alp Sursass. Quai cumprouva üna charta dal 1472, ingio cha'l cumün da Sent surdà danouvamaing l'Alp Sursass sco feud a la clostra Mariamunt.

Id exista ün messagi dal 1480 ingio ch'ün funcziunari da Danuder plondscha pro'l archduca Sigmund sur dals tagls d'urbarisaziun sainza permiss in Engiadina. El as referischa qua süls rapports da las perdütas Claus Bardut, Nut Nega e Michael da Sent:

«Item Michael von Sins hat bekhant wie die gemayn von Sins hab dem abt von St. Marienberg verliehen ein alb (püprobabel l'Alp Sursass), darumb zins er alle jahr der kirchen ze Syns, darumb hat er ain lehenbrief. (Il contrat dal 1401). Item mer haben sy verlihen den hof in Murin (Eir T. Schmid suppuona chi's tratta qua dal bain Uina chi'd es gnü dat a fit sco feud ereditari dal cumün da Sent dal 1475, sco cha nus vezzeran bainbod) denselben mayren daselbs und hand inen darumb ouch lehenbriefe geben, derselbe hof zins und habgezins set der kirchen zu Sins...»

Plü tard, als 22 december dal 1588, vain fat ün contrat da scumpartiziun (Schiedsspruch) tanter il cumün da Sent e la clostra Mariamunt per sclerir ils cunfins tanter l'Alp Sursass e'l territori da Mariamunt.

Quist contrat ha miss üna fin a la dispitta tanter Sent e Mariamunt. Il cunfin es gnü fat là ingio chi's spartan las auas ed el es dvantà blers ons davò il cunfin da la Svizra cull'Italia. Sün quist contrat tuornaraja inavo plü tard.

Ün statut da Sent dal 1713 prescriuva cha'l bescher saja oblià dad ir our in Munt Sursass. Quist d'eira plü probabel ün mez per sgürar ils cunfins e'ls mantegner suot controlla.

3.2. Il contrat da feud ereditari dal 1475

La prüma jada in scrit cumparan ils bains d'Uina aint il contrat da fittanza ereditaria dal 1475.

Il contrat original es gnü tradüt in rumantsch e scrit giò amo üna jada in latin dal notar public da Ramosch Nott Clapitschen (Nuttus Clapitschenius Remusinus) dal 1661. Quist documaint dal 1661 as rechatta ill' archiv cumünal a Sent.

Dal 1816 es il contrat gnü tradüt in rumantsch da 5 ravarendas chi funcziunaivan da quel temp alternativmaing a Sent e dal 1896 amo üna jada da Chasper Pult. Eu n'ha però amo svesc congualà las traducziuns culla versiun latina.

3.2.1. Cuntgnü dal contrat

Gövgia, als 28 december² a Sent illa chasa da Jon Bardot in preschentscha da:

- Il noder public chi scriva quist contrat, Rudolf Benedict da Sent
- Ils cuvits (convici, Dorfmeister) Jon Conradin, Jon Bardot e Nicola Steivan Florin
- Il güdisch da libertà Chasper Tarent
- Il güdisch da la Chadè Andrea Pult
- Ils jüraders da terms (juratores limitorum, Vermarchungsmänner) Gebhard Pult, Michel figl da Jon Nicola, Michel Vidal, Nicola Lück e Dumeng Zonder
- Oters testimonis Joseph Kaldüm e Dumeng Muos-cha

² Aint illa versiun latina ed illas traducziuns sta «december», in differentas funtanas literaras (Jon Zonder Valentin/Victor Stupan/Gericht und Gutachten) sta «october».

Els dan a fit in etern in nom da tuot la comünità (faciunt et fecerunt nomine totius Comunitatis dederunt et dant ac feudaverunt in perpetuum meliorando et non pejorando) a Petrus Schuan e Not Egen de Val Sumens ed a sia duonna Catherina Schvan³ e lur iertavels la majoria süel contegn da Sent al lö nomnà Avina cun as-chs e pas-chs, chasas e que chi appartegna lapro. Ella cunfina a l'ost cul piz Forcella⁴, al süd cul Munt Sursass sves da la cumünità da Sent, al vest cul piz Curtins (Pitz Curtinsck), al nord culla paraid granda da la S-chala (Scala).

La nomnada majoria vain fittada cun tuots e mincha singul dà seis drets cun sias sendas, cunfins, ingress e sortidas e tuot quai chi tocca pro per trar a nüz il früt d'ella. (Praescripta Majoria feudata cum omnibus, et singulis suis juribus, et pertinentibus cum vijs, semitis, confinibus, ingressibus et regressibus, uti, et fruti ad hibendum tenendum...).

Il cumün da Sent dà a fit la majoria suot las cundiziuns:

1. Ils fittadins e lur iertavels (conductores et eorum haeredes) ston pajar sco fit, in perpetuo, minch'an vers la festa da San Martin, ot dis avant o davo, 11 glivras pernisch da buna e valabla munaida da Meran a la baselgia San Peder a Sent.
2. Els pon pascular lur muvel minch'an sainza cuntradiciun ed impedimaint da'ls cuvits fin la mità da mai e na plü lönch.
3. Ils fittadins pon ingrandir lur bains urbanisand e tour laina per lur edificis e per lur bsögns quant chi sun buns e fabbrichar sainza impedimaint. (... possunt ... eradicare ad faciendum praedium aut absiccare ligna in quantum possunt ... foras astruere, et aedificare sine impedimento). Quia esa agiunt cha'ls fittadins nu dessan avair daplü drets (facultatem) co tschels vaschins da Sent.
4. Ils fittadins dessan surtour e custodir ils usöls (haedos, sive caprelas) da quels da Sent minch'an dals prüms da gün fin a la festa da Michel. Ils da Sent han da pajar per mincha usöl ün sextari sejel (unum sextarium siliginis) o duos crüzers ed ün pan (cruciferos

³ Probabelmaing la sour da Peter Schuan

⁴ Hoz: Piz S-chalambert

promptos, et unum panem) a chalanda gün cur chi van aint culs usöls. Cur cha'ls fittadins mainan inoura ils usöls ston els avisar als vaschins da Sent ingio ch'els pon gnir a tour lur usöls.

Sch'ün da Sent voul dar ün pegn sun ils fittadins obliats da'l retschaiver e scha'l vaschin da Sent nu'l retira infra dudesch dits croda il pegn in man dals fittadins.

5. Durant quel temp cha'ls fittadins stan sün lur bains oura Sent (tempore cum morantur in villa Sins) dessan els manar lur muvel cul muvel da Sent ed els ston far las listessas spaisas per lur muvel sco tschels vaschins da Sent.
6. Ils fittadins dessan esser suottamiss in tuot ils temps a las ledschas da la comünità seguond ils cuvids da quel an. (... debent solvere jura comunitatis omnibus temporibus juxta convicorum illius anni).
7. Cur cha'ls fittadins o lur iertavels vöglian vender o dar davent la majoria sun els obliats da spordscher lur dreys il prüm a San Peder ed a l'intera comünità ouravant tuot tschellas persunas (praebere sive proferre St. Petro, & toti comunitati prae alijs omnibus personis eorum jura ...) ed ils vaschins da Sent dessan pajar lur dreys seguond la decisiun da duos buns hommens chi nu sun da lur parantella.
8. Scha'ls fittadins nu's tegnan vi dals puncts prescrits perdan els tuot lur dreys ed il feudo crouda in mans da San Peder e da la comünità. (... dictum feudum cadit in manibus Sancti Petro).
9. Ils cuvids da Sent impromettan da defender avertamaing ils fittadins seguond las ledschas dal pajais cunter qualunque persuna chi as less intermetter, e da'ls proteger cunter dons e spaisas suot garanzia da tuot lur bains preschaints e futurs.

3.2.2. Conclusiuns a regard il stadi d'urbarisaziun

Quist documaint es la prüma cumprouva cha la Val d'Uina d'eira abitada.

Seguond M. Bundi es la Val d'Uina gnüda populada pür da quist temp, quai voul dir a la fin dal temp d'immez e gniva dovrada fin là sco pas-ch per la bescha. Il nom «Uina» deriva tenor A. Schorta da ovina (lat. ovinus = il charbesch) che chi rinforza la tesa da Bundi. Il

ravarenda P. Walser declera però il nom Uina dal origin Auaina. Dal latin aqua s'havess sviluppà aua culla desinenza diminutiva -ina. Pervi da massa blers vocals füssa gnü scurzni in uina. «Val d' Uina» significhess in quel cas la val da l'auina.

Bundi cumprouva sia supposiziun cha la val nu d'eira amo, o lura zuond pac, urbarisada dal 1475 cul fat cha aint il contrat da fittanza ereditaria nu vegnan nomnats ingüns noms da prats o da champs. Dal rest nun esa per mai dal tuot cler scha cun «majoria» sun managiats tuots duos bains Uina Dadora ed Uina Dadaint o schi's trattaiva forsa il prüm impustüt d'Uina Dadora.

Las cundiziuns da la fittanza, il fit annual da be 11 glivras da munaida da Meran⁵ e'l dret da runcar e fabricar quant chi vöglian, sun üna cumprouva magara sgüra per la lavur d'urbarisar chi stuvaiva amo gnir fatta. «Diese Bestimmungen reihen sich in die klassische Landnehmerlasse dieser Zeit und galten wohl allgemein als Rodungsbedingungen für entsprechende Randlagen im Spätmittelalter» uschè Bundi. Il nom dal Piz Curtinatsch «Curtinsck» demuossa però chi d'eira illa Val Curtinatsch fingià ün curtin, quai chi vuol dir chi d'eira quiaint bes-chas chasanas. Id es bainschi pussibel chi's tratta qua dad ün curtin per la bescha per tilla proteger la not cunter bes-chas rapazzas. In quel cas vessan vivü be ils pasters aint in Uina e quai be in chamonnas simplas da lain per la stà. Il nom «S-chala» demuossa però nettamaing chi vaivan fingià construi üna dretta via aint da la Val d'Uina quai chi vuol dir tenor mai chi vaivan fingià urbarisà ün toc in-avant quaint.

Sar Carl Mosca ha quintà cha Töna Schmid pensaiva cha la Val d'Uina saja gnüda urbarisada il prüm aint dal Vnuost. Quai füss bain pussibel perche chi nu vaivan ingün access aint da Sur En.

Da la vart dal süd percunter ha nom la val tanter il Piz da Gliasan e'l Piz Mezdi Val da «Gliasan» chi deriva dad «asen». Forsa chi passai- van dimena da plü bodun giò dal Vnuost tras la Val da Gliasan cun asens aint illa Val d'Uina. Chi sa? Las vals d'Engiadina Bassa, impu- stüt quellas chi muossan vers süd sco la Val d'Uina, vaivan sgür bler

⁵ Cong. T. SCHMID, Chalender Ladin 1980, p. 41: «*Berner-Meranerpfund corre- spunda a ca. 3.12 fr. in nossa munaida*». Id es però greiv da güdichar quant cha quai d'eira effectivmaing.

contact cullas vals dal Vnuost ingio chi ha eir similas majorias. Vi dals noms nu's chatta però ingüns segns cha glied dal Tirol tudais-ch füss gnüda a star illa Val d'Uina. Our il Vnuost discurrivna nempè per part eir amo rumantsch quai chi demuossan noms sco Planail, Prad, Vallunga e blers oters. L'unic nom germanic illa Val d'Uina es il «Quar», ün'expressiun tirolaisa chi'd es gnüda nan da la Val Schlingia pür plü tard.

Our da la cundiziun 4) as poja leger cha'ls fittadins vaivan eir amo terrain oura Sent e chi staivan a temps eir oura là. Quist es darcheu ün segn cha la part principala da l'urbarisaziun aint in Uina nu d'eira amo fatta. Uschigliö vessan els cultivà lur terrain aint in Uina e nu vessan forse stuvü gnir inoura tscherts temps a cultivar lur prada e champs oura Sent. Our dal fat cha'ls da Sent pajaivan per lur usöls chi mettai- van aint in Uina cun pan o sejel as poja eir suppuoner cha da quel temp nu vaiva amo champs aint in Uina (o forse be champs da ierdi). M. Bundi pretenda chi nu cultivaivan plü probabelmaing neir plü tard ingün gran aint in Uina perche cha la val saja massa sumbrivainta e sulvadia. Culla mola chi's chatta amo hoz aint a «Plan da Muglin» muglinaiva la glied d'Uina tenor el principialmaing gran portà aint.

Eu nu sun da quel avis e vögl cumprovar chi gniva propcha cultivà gran aint in Uina.

Che chi'd es managià precis culla cundiziun 2) nu saja. Pussibel füssa cha'ls cuvids permettan als d'Uina da pascular lur muvel fin la mità da mai *oura Sent* o *Sur En*. Quist significhess cha'ls fittadins tuornaivan sur inviern our in lur bains a Sent. Schi füss manajà cha'ls fittadins pon laschar pascular lur muvel be fin la mità da mai *aint in Uina* pudessa forse esser ün reglamaint chi scumonda da laschar pascular il muvel sül terrain chi vess da dvantar prà e chi promouva uschè l'urbarisaziun.

Ün oter punct, per mai na dal tuot cler, es chi agiundschan al punct 3) cha'ls fittadins nu dessan avoir daplü drets sco tschels vaschins da Sent. Nu vaivan els bainschi daplü drets co tschels vaschins da Sent sch'els pudaivan runcar e tagliar bos-cha a bain plaschair? Id existivan nempe sgür eir aint ils statuts da Sent sco in tschels cumüns numerus reglamaints pervi dal tagliar laina. Plü probabel esa simplamaing managià cha'ls fittadins dessan esser suottamiss eir inavant a las ledschas da Sent e tocker pro la cumünanza.

3.2.3. *Ils fittadins*

L'ün dals duos prüms fittadins d'Uina, Not Egen de Val Sumens, o aint illa versiun latina «Nut Egen», es fich probabel il listess hom sco «Nut Nega», manziunà avant aint il messagi dal 1480. Quist Not Egen d'eira ün serv (Leibeigener) da la clostra. I's po suppuoner ch'el d'eira ün descendent da «Egen Nutsch» da Sent, nomnà aint il urbari da Goswin dal 1392 sco serv da la clostra.

Tenor Bundi staiva el a Sur En. «Val Sumens» vuless lura dir «Val sur En». Perche chi nomnaivan quella jada la fracziun dasper l'En ingio chi sbocca la Val d'Uina «Val sur En» nu saja. Chi sa, forse ch'el vaiva listess avant il 1475 dachefar alch culla Val d'Uina?

Not Egen d'eira maridà cun Catherina Schvan, plü probabelmaing la sour da tschel fittadin Petrus Schuan. Il nom «Schuan/Schwan» deriva d'origin talian ed es ün müdamaint dal nom «Giovanni» chi's chatta in tuot la regiun pro'l cunfin talian.

3.3. *La populaziun a partir dal 1475*

Durich Chiampell scriva in sia descripziun topografica dal 1573:

«Incirca in fatscha a Muntatsch, da l'otra vart da l'En as tira vers mezdi in üna lunga tratta üna val nomnada dals da Sent: Aguina, q.v.d. Aua Pitschna, tanter las muntagnas da las Alps aint. Là existan ün bel toc inaint 2 fin 3 chasas cun singulas famiglias e pitschens bains, na mal distants ün da tschel. Quistas famiglias supportan quaint üna vita misra e stantusa be avuonda.»

Tenor Chiampell nun abitaivan dal 1573 bler daplü glied co dal 1475. Eu nu sa però quant minuzchusamaing cha Chiampell es i aint a verer ils bains aint illa stantusamaing accessibla Val d'Uina. I'm para ch'el nu descriva propcha precis quantas chasas chi d'eiran quaint. Forse ch'el s'ha be laschà quintar co chi d'eira da glied da Sent.

Aint in ün oter tom da descripziuns da Chiampell es aint üna veglia charta dal Vnuost. Qua as vezza eir la Val d'Uina, scrit «Valle Luina». I nun es però disegnà aint ingüna chasina sco p.ex. pro Raschvella chi'd es hoz be üna pitschna fracziun. Displaschaivelmaing nu's vezza sülla charta Sur En chi füess forse plü congualabel cun Raschvella co Uina Dadora.

Obain cha Raschvella d'eira quella jada plü grond e plü important obain cha aint in Uina vaiva propcha be pacs abitants. Üna via tras la

Val d'Uina existiva in mincha cas fingià. Sün quella as vezza ün pitschen punctin chi pudess esser Uina Dadaint.

Id exista üna cunvegna dal 1580 ingiò cha'ls d'Uina Dadora vaivan portà plont cunter ils d'Uina Dadaint pervi dal mantegnimaint da la via d'Uina.

Ils plondschaders d'Uina Dadora sun ils duos frars Alesch e Florin Not Eigien, sgüramaing descendents da Not Egen de Val Sumens e Catherina Schvan.

Ils arbiters decidan cha ils d'Uina Dadaint, là es nomnà be ün tschert Joan Valantin, sajan obliats da dar 4 famagls, 2 la prümavaira e 2 l'utuon, per mantgnair la via. Scha auas o bodas ruinessan la via d'Uina Dadora e Dadaint star insembel a far oura e cumadar la via.

Scha be l'hom da famiglia d'Uina Dadaint vaiva 4 famagls schi vaivan sgür eir ils duos frars d'Uina Dadora amo diversa glied chi tils güdaiva. Qua as sto eir dir cha las familias da plü bod saran statta plü grondas sco hozindi.

Interessant esa cha aint il contrat da scumpartiziun da l'Alp Sursass dal 1588, ch'eu n'ha fingià manzunà, vegnan avant tanter ils güdischs da la Chadè il chastlan ed oters homens da Sent eir «... *Allosch unnd Jhann da Aginna, als vollmechtigen Gwalthabern, Teppütierten unnd abgesanndten ainer Ersamen Gemainndt und Comuntött zu Synns ...*»

Quists ston sainza dubi esser stats Alesch Not Eigien d'Uina Dadora e Joan Valantin d'Uina Dadaint chi han gnü controversas pervi dal mantegnimaint da la via dal 1580.

Ün oter documaint data dal 1583. Quia as tratta d'üna cunvegna da pasculaziun tanter ils d'Uina Dadora e Dadaint chi'd es gnüda scritta giò diversas jadas.

«IN NOMINE DOMINI AMEN

Anno nativitatis J. Christi 1583 die 13 Janry.

ais convgnü inter ils d'Aguina dadora e dadaint eo(?) ch'els desan pascular Lur (S.H.) muvel inter els uschea dessen ils d'Aguina dadora pascular lur muvel infina in la Ruina del Contschech dahla part dretta intrand e dretta via da l'otra part in la ruina gronda del Cuoing: uschè eir ils d'Aguina dadaint dessen pascular infina in las Ruinas fine ahla Contradictiun(?) da tuot lur posterità(?) in eternu; item ais fat inter els chia scha dal temp dahla prümavaira

Sta od Atuon crudess naif, schi possan ils d'Aguina dadaint passar(?) ora Cun Lur muvel in la part d' Aguina dadora infin ora in la punt, mo cur la naif cessa dessin eir els cessar Cun Lur muvel minchün sün ilg Sieu In ..aida(?) dal Live(?) dahla Comunità da Sent, dess il bain d'Aguina dadora payar 6 lgivras e il bain d'Aguina dadaint ün Rensch ...»

(In quels lös ingio ch'eu nu sun rivada da decifrar inandret n'haja miss davovart ün (?).)

Displaschaivelmaing nu vegnan in quist contrat nomnats ils pertocats d'Uina Dadora e Dadaint da quel temp. Plü probabelmaing esa capità cun scriver giò chi han laschè davent ils noms da quella jada perche cha'l cuntgnü dal contrat, quai voul dir ils cunfins dal pascular tanter Uina Dadora ed Uina Dadaint, d'eiran il punct important.

Perche cha'ls d'Uina Dadora vaivan da pajar quellas 6 glivras e'ls d'Uina Dadaint ün rentsch nu suna rivada da chattar oura. Forsa d'eira quai üna taxa supraplü al fit annual per pudair laschar pascular lur muvel, causa chi sta aint il contrat dal 1475 ch'els possan laschar pascular be fin la mità da mai.

Dal 1647 as vaivan ils d'Uina Dadaint però listess tschüffs aint culs d'Uina Dadora pervi dals drets da pascular. Quai demuossa üna pergamina da l'archiv da Sent:

«Anno Domini 1647, adi 9. februarij

Dvantet in Sent in preschentscha da mai Nuder, ... siont craschü hier et differentia intaunter ils magiuors da Aguina dadaint et quels da Aguinias da दौरа per causa da Pascular lur Mualgia da l'üna part et da l'otra... ...haviond inclet ilg plaunt da quels da Aguina dadaint, Eir rasposta da quels da Aguina da दौरа, conso-deront eir tuottas lur instantias, haun par lur saramaint fat ün spruch et sententia in möd sco quia dawo sieuwa:

Primo chia quels da Aguina dadaint Valantin et Ans possan dagl datum surscrit inawaunt 6. Ans müdar aint ed oura cun tuotta lur muailgia suainter lur bain plaschair, ad esser eir liün luaint, et lauter quioura. Mo passond ques 6. Ans schi poun lura ques da Aguina dadaint statgiar lur muailgia quella chi poun in vernar, taunt cho(sco) chia lur toc bain da Aguina dadoura po portar, sco quels da Agina dadoura in tuots moeds et packs. Arsalf quels da quellas quatter chiasas velgias poun tour aint duos oder trais vadels par chiasa da quels da noss Comün da Sent in eternum.

Secundo haun eir suprascrit homens fat et sententià chia da quander inavaunt sdessan da manduos parts vivar et da purtar (deportar) suainter lur velgias chartas chia els haun cun nos Cumün da Sent. Et sco chia quiq dawaunt s'haun salvats, et quai dadaint lur terms. Moa chia da quander inawaunt nun dessan ne poun quels da Aguina dadoura tour aint ingiüna muailgia auter che da nos Comün da Sent, in eternum, o auter che quellas 4. chiasas velgias quels poun tour aint suainter chia suprascrit sta duos oder trais wadels par chiasa. Eir ais cun quaiست declarà chia quels da Aguina da dour nun dessan ne sblurar ne erba ne pisun ilg pas-ch chia la muailgia grossa po paschliar suot paina da 6 crucers per persuna chi sblutaes. Et quella falla des udir à quels chi nun sbluottan.

...Perdüttas sun stats ... insembel cun Amanduos parts Valantin et seis filg Jon, Et Ans, da Aguina da daint cun Dumeng Fili et Andrea da Aguina dadoura...

Quist contrat am para fich interessant perche chi vegnan avant ün pêr nouvs aspets. Eu nu vegn però dal tuot landeroura che chi'd es precis managià pro punct ün.

Ils d'Uina Dadaint tschüffan il dret da müdar «aint ed oura» cun lur muaglia sco chi vöglian per ses ons. I nun es cler, ma cun «aint ed oura» sto esser managià aint in Uina Dadaint ed our'in Uina Dadora perche chi scrivan davo «... co chia lur toc bain da Aguina dadoura ...» Quai voul dir cha quels d'Uina Dadaint vaivan eir prada ed alch chasetta our'in Uina Dadora e perquai varana eir laschà pascular lur muvel our'il pas-ch quioura quai chi varà fat gnir nar als drets abitants d'Uina Dadora. Davo 6 ons pon els laschar ir oura be tant muvel sco chi han pudü invernar cun lur prada our'in Uina Dadora. Forsa chi'd es managià uschea.

Our da quist contrat resulta per la prüma jada cler e net cha'ls abitants d'Uina restaivan quiaint sur inviern ed «invernaivan» muvel quaint. Quai voul dir cha Uina Dadora d'eira fingià ter ferm urbarisà. Ün oter indizi chi sustegna quista supposiziun sun las quatter «chiasas velgias». Schi manzunaivan dal 1647 quatter chasas veglias e lur abitants voul quai dir chi vivaivan daplü co quatter famiglias da quel temp in Uina Dadora.

Il fat cha quels d'Uina Dadora chi sbluottaivan erba o pissun dal pas-ch stuvaivan pajar 6 crüzers a tschels demoussa eir chi vivaivan diversas famiglias quaint e na be duos o trais sco dal temp da Chiampell.

Davent da qua mancan funtanas fin dal 1752, passa tschient ons plü tard. Eu suppuon cha in quist temp d'eira la val il plü ferm populada.

J. Z. Valentin quinta il seguaint:

«Aint il temp da mia algordanza e seguond raquintar da meis chars antenats eiran da circa 150 ans fin qua (davent dal 1800) tant in Uina dadaint co in Uina dadoura be var 3 o 4 famiglias. Però avant circa 250 e plüs ans (dal 1700 ed avant) para quai chi d'eiran var 7 famiglias.»

Perche ch'el es gnü a quella conclusiun nun ha'l displaschaivelmaing scrit.

Eu n'ha eir l'idea ch'üna jada vivaivan var 8 famiglias in Uina Dadora perche chi's vezza amo la fundamainta da 6 chasas impü co quelas chi existan hoz.

Forsa esa da tscherchar üna radschun per la populaziun augmentada pro las guerras da Baldirun chi vaivan devastà bler in Engiadina e fat tschüffer temma a blers, tant cha ün pêr han preferi dad ir a star aint in Uina eir scha la vita d'eira düra quaint.

Dal 1752 esa darcheu üna cunvegna tanter ils d'Uina Dadora e Dadaint areguard cunfins da pasculaziun.

Per Uina Dadora sun preschaints 4 homens: Plasch P. Alexander, Alesch Eigian, Pedar J. Schmit e Not N. Eigian.

Uschè blers homens nu d'eiran fin qua amo mai nomnats, che chi rinforza meis suspect areguard il svilup da la populaziun.

Durant il 19avel tschientiner staivan divers d'Uina eir oura Sur En e la populaziun d'Uina sarà ida vi e plü inavo. Dal 1892 es gnü annullà il feud e'l cumün da Sent ha surlaschè ils bains d'Uina als Ruinas-chs⁶ per 20 jadas il fit annual.

Da quist temp d'eiran Christel Juon ed Ulrich Zündt fittadins d'Uina.

Intuorn il 1900 chattaina ils bains d'Uina chi vegnan be plü titulats sco aclas in possess da Hans Gadmer, Luis Albl, Burkhard Gantenbein e Cristian Juon.

Giò dals noms as poja presümer cha'ls descendents dals fittadins oriunds nu staivan plü aint in Uina. Plü probabelmaing nu d'eira da

⁶ Abitants d'Uina

quist temp plü ingün chi staiva tuot on aint in Uina sainza avair amo bains our'in Engiadina.

4. La luotta tanter ils abitants d'Uina e'l cumün da Sent

Fin al cumanzamaint dal 19avel tschientiner han ils d'Uina vivü in bun'abinanza culs cuvids e'l cumün da Sent. La charta feudiarica d'eira amo adüna in vigur sco dal 1475, siond ch'ella d'eira gnüda confirmada diversas jadas il cuors dals tschientiners. Il fit importaiva dal 1650 11 glivras veronaisas sco prescrit aint illa charta feudiarica. Aint il cudesch dad almosnas da Witally dal 1777 esa notà: «Fits d'Aguina netto 1 (guldirers?) 44 Xrs (crüzers?), Debattü lur spaisa £ 52». Displaschaivelmaing nu m'incleg eu avuonda sur da las valütas da quel temp per güdichar scha quai d'eira listess bler sco 11 glivras veronaisas. In mincha cas demuossan las funtanas dal 1816/17 cha'ls d'Uina pajaivan amo adüna circa uschè bler sco fat giò aint il contrat.

Suot l'influenza da la revoluziun francesa as vaivan però müdadas las relaziuns economicas e politicass. Il parti politic chi dominaiva uossa a Sent nu d'eira plü d'accord cullas cunvegness aint il contrat dal 1475. Il cumün da Sent nu cuiva plü ils bains ed impustüt na ils pas-chs d'Uina als Ruinas-chs.

Als 28 avrigl 1916 ha gnü lö üna radunanza dals homens da Terza⁷ suot il capo Duri M. Linsel a Sent. Els pretendan dals Ruinas-chs il seguaint:

«Imo ais decreta chi dessan gnir oura con tuot lur Bes-chiam nella comunità et star Segond il Transplat della Bergiamina ... sco ün auter vaschin da Comüns

2do ais decretà quanta ils paschs vel gots chia la comunità Saja plain patrun da chargiar ils Paschs cun da qualunque qualita d'Bes-chiam, chi Conplascha alla Comunita ... e cha'ls abitands d'Uina sajan obligs da Mantegner lur Saifs sufiziantas, et trata mal a qualunque Bes-cha ... schi cha ils ... habitonds sajan suot responsabilità del Comün.

⁷ Sent d'eira parti aint in 3 Terzas: Fenga, Era e Muranza. Ils homens da Terza corre-spuondan al cussagl cumünal. Cong. C. PULT, La plü veglia pergiamina rumantscha del archiv da Sent, Annalas 1918, p. 110.

3tio Supra il fit ais eir decreta, chia ils ante nominads fitadins d'Uina dessen eser da ... inavant nel temp chi ... la Bergiamina, a St. Martin responsabels ... ogni onn la Soma da F 15, monaida da Cuaira, ultra la spaisa del Magist, et dels sigrs Ministers, sco eir Mantegnamaint dallas Punts et Puntins vias fin la Chiazotla -»

L'arroganza dals homens da la Terza muossa eir üna chartina scritta dad Andri Bazzel pac plü tard, als 30 mai 1816:

«Sigrs abitands d'ella val d'uina Salüds!

Tras orden del intera Comunita vegnan seriusamaing avisats per dimang (duman) chi ais als 31 Mai da gnir oura Cun lur (S.O.) muvaglia totalmaing resalv ils (S.O.) Boffs quels pogna tgnair Simels ils auters vaschins da Comün. In Mancanza gnara per il prossem lündesdi babü üna Barilg vin per Terza Sco eir chels Conparan per revair il Decret stabeli nel di d'otz del intera Comunità Segond il prüim artical del Decret Spica

Rest salüdont per orden dels sigrs omens di Terzas Scrit Andrij Batzel Actuar»

Id es gnü ad ün lung process.

Il motiv central per quist process am para cha'ls da Sent vulaiavan dovrar il pas-ch d'Uina per lur bes-chas.

Eu prouv da resümar plü confuorm a la vardà pussibel ils puncts ils plü importants dal process⁸. Per descriver ils detagls vess eu gnü da far mia lavur be sur da quist tema – e quai vess dat plüchöntschi üna lavur giuridica co istorica! Eu n'ha constatà cha V. Stupan ha simplifichà in sia «Monografia da Sent» las dumondas da quist process talmaing cha quellas nu correspuondan plü als fats.

Perquai cha'ls homens da la Terza da Sent nun arcugnuoschaivan plü ils drets da pasculaziun dal 1475, vulaiavna inchargiar als d'Uina cul mantegnimaint da l'intera via d'Uina ed han eir amo dozà il fit annual da 11 glivras pernisch, (o fl. 2.12 fr) sün fl. 15 fr, quai chi nu d'eira permiss seguond il contrat dal 1475. Ils d'Uina han portà plont. Il cumün ha reagì fond las seguaintas pretaisas:

⁸ Cong. Das Oberappellationsgericht des Kantons Graubünden an den hochlöbl. kleinen Rath desselben, 1830, Archiv da Sent.

- Cha'ls d'Uina dèssan il prüm cumprovar ch'els sajan ils iertavels da Nut Egen de Val e da Peter Schwan.
- Cha las convegnas fattas dal 1583, 1647, 1785 e 1798 nu sajan valablas perquai ch'ellas sun gnüdas approvadas be da singuls homens da Sent e na da l'inter cumün. Cha'l contrat dal 1647 saja implü scrit cun differenta tinta e da differentas persunas e cun quai falsifichà.
- Cha 11 glivras pernisch, munaida da Meran (Berner-Meranerpfund) correspuondan a fl. 9.12 fr. e na a fl. 2.12 fr. valüta grischuna.
- Cha aint il contrat dal 1475 saja manajà cha'ls d'Uina possan pascular lur muvel be fin la mità da mai aint in Uina e ch'els sajan davu obliats da far ir lur muvel cun quel dal cumün e da pajar il paster sco tschella glied da Sent. Cha'l cumün haja dimena il dret da dovrar sves il pas-ch d'Uina.

Siond cha'l güdisch Suot Tasna nun es stat bun da metter d'accord il cumün culs abitants d'Uina han tuottas duos parts fat appellaziun a la seguonda istanza. Il güdisch Sur Tasna ha fat als 16 avrigl 1817 üna sentenzcha ingio cha'ls d'Uina han tschüf radschun.

Cunter quista sentenzcha ha il cumün da Sent darcheu fat appellaziun e'l process es gnü manà davant il güdisch chantunal.

Il güdisch chantunal ha analisà il contrat dal 1475 minuzchusamaing per entrar illas pretaisas cuntradictorias dal cumün e dals abitants d'Uina.

Id es gnü decis cha'l contrat feudiari dal 1475 saja amo valabel. A man da quel hana pudü dedüer ils drets e las obligaziuns vicendaivlas dal cumün e dals fittadins ereditaris. Eir pro quist'istanza han tschüf radschun plainamaing ils abitants d'Uina.

Co esa stat pussibel cha'ls paur d'Uina han guadagnà quist process cunter l'inter cumün pussont? Els vaivan dumandà cussagl al vicari Gaudenz Planta da Samedan (*1757 +1834). Quel d'eira, davu avair stübgia las actas, persvas cha'ls paur d'Uina hajan cumplettamaing radschun e tils ha güdà cun buns cussagls. Eir vaivan els ün Planta da Susch sco advocat chi ha defais bain lur chosa.